

ביאורים

בראשית השער, רבנו בחיי הקדים לבאר שישנם שני חלקים דרכם ניתן להגיע לעבודת ה'. חלקים אלו נקראים בלשוננו: "ההערה התוריה" ו"ההערה השכלית". בפרק זה אנו מתחילים להתבונן בהערה השכלית, הגדרתה, הדרך להגיע אליה ותכליתה.

אם ההערה התוריה היא הפניה של ה' לאדם דרך מצוות התורה כפי שהתבאר עד כאן, הרי שההערה השכלית היא הנתיב השני בו פונה ה' אל האדם, דרך שכלו והכרתו. כפי שכבר ראינו, ישנם מעלות וחסרונות בכל אחד משני הנתיבים הללו, ועל כן יש צורך בשימוש בשניהם על מנת שיוכל האדם להגיע לשלמות עבודתו. עניינה של ההערה השכלית הוא השימוש בחלק העליון ביותר שיש לאדם לצורך עבודת ה', המבדיל אותו הבדל איכותי ומשמעותי משאר כל הבריאה.

כיצד זוכה האדם להערה זו? בכך שמנתב את מחשבותיו למטרה זו ומקבל בדעתו לשים אותה מול עיניו כנושא המרכזי של חייו, דבר שמצריך בהמשך הדרך גם התנתקות מענייני העולם הזה ותאוותיו, כפי שידריך אותנו רבנו בחיי בימי הלימוד הבאים. בסופו של התהליך, כל עיסוקו יהיה בהעמקת הברור השכלי ביסודות המוכרים לבני האדם כמו אהבת האמת והחסד, גמילות טובה לטובים ורעה לרעים ועוד.

אך מכיוון שליסודות אלו פרטים רבים מאוד וקשה להקיפם בשכל בקביעות והתמדה, יצמצם את בחירתו לנושא המרכזי של החובה לגמול הטוב למטיבים לו ולגמול טובה לה' על החסד שעושה עימו. ומכיוון שיבין שאין אפשרות בפועל לגמול טובה לה' שהרי אין לבורא שום צורך בנתינתו, יכניע את עצמו בענווה על כל הטובה שגמל איתו ה', ויבין שהדרך היחידה לגמול לה' על טובתו היא ההליכה בציוויו וקיום תורתו.

רק באופן זה, שיבין האדם שהצלחתו תלויה בהכרת הטוב האלוהי והגמול שהיה ראוי ובלתי ניתן להעניק לו, ושהתחליף לגמול זה הוא ההשתדלות המרבית במה שמחוייב ומסוגל לעשות ושכל דרך אחרת אינה מביאה אותו לתכלית הרצויה, רק אז תשוקתו תהיה אמיתית ונכונה.

לצורך כך, מבהיר לנו רבנו בחיי שבראשית הדרך על האדם לקבל בדעתו את "מרירות הסם", דהיינו הנכונות המקדימה להתמסר לתהליך השינוי וההתעלות, ורק מתוך כך ניתן להתחיל את הצד המעשי של העבודה.

הרחבות

• רוח הקודש והשכל

וְהָיָה זֶה מֵאֵת הָאֱלֹהִים. רבנו בחיי מלמד שהאדם יכול להתעורר לעבודת ה' ולהבינה בשכלו גם שלא מתוך עבודה שכלית רגילה. התעוררות זו היא נטיעת הבורא בשכל האדם הכרות והבנות המקרבות אותו אליו, ומסגלות לאדם את היכולת למצוא את הבורא בכל מהלכי חייו.

הרב קוק מסביר שמעלה זו נקראת 'רוח הקודש' ומוסיף, שהמעלה הגדולה של רוח הקודש היא דוקא באופן זה של מציאת הבורא דרך כלי השכל: "רוח הקודש צריך להיות מחובר יחד עם השכל הטהור של האדם. כששניהם יחד עושים את בניני ההשגה, יצאו הדברים מזורזים יפה ומלובנים כראוי".

רגילים אנו לחשוב שההתגלות האלוהית מופיעה מעבר ליכולת ההשגה הטבעית של האדם. הנגזרת לכך היא שתפיסה בשכל היא ההפך מהמושג גילוי אלוהי, כיון שבה מודגשת עבודת האדם בעצמו ופיתוחו האישי את הכרותיו. אבל: "כשמרגיל האדם את עצמו לשמוע קול ד' מכל דבר, בא העניין עד... השכל, שהוא דוקא הוא מכסה יותר מכל את העניין האלוהי, מפני שיעלה במחשבה שיש כאן כח שכלי מיוחד שעושה את הציוורים השכליים. אבל על ידי ההרגל הטוב, של הקשבת קול ד' בכל דבר, מתגלה אליו קול ד' גם בשכל, ואז דוקא בשכל ימצא את ההתגלות האלוהית האמיתית. וכל מה שיוסיף חקירה והתפלספות, יוסיף קדושת אמונה ודבקות, והערת רוח הקודש" [אורות הקודש א, עמ' רסח].

פרק חמישי

וְרֵאיוּ לְנוּ עֵתָהּ לְבָאֵר אֶפְנֵי הַהֶעֱרָה הַשְּׁכֵלִית עַל דְּרַךְ הַשְּׂאֵלָה וְהַתְּשׁוּבָה עַד סוֹף הַשָּׁעַר, בְּעֵבֹר מֵהַ שְׂשִׁי בְּזֶה מִן הַבְּאוּר וְהַגְּלוּי לְמַחְקָרָנוּ.

וְנֹאמֵר, כִּי הַהֶעֱרָה הַשְּׁכֵלִית הִיא הַזְּכָרָת הָאֱלֹהִים, אֵת הָאָדָם בְּאִמְצָעוֹת שְׂכָלוֹ, לְדַעַת אוֹתוֹ וְלַהֲכִיר סִימְנֵי חֻמָּתוֹ. וְהִיא זֶה מֵאֵת הָאֱלֹהִים. לְמִי שֶׁשָּׁם הַתּוֹרָה אוֹר לְנִתְיָבוֹ, כִּשְׁהוּא מוֹגִיעַ אֶל תְּכֵלִית שְׂכָלוֹ וּבְרוּר הַפְּרָתוֹ, וְהִיא נִכְסֵף לַהֲגִיעַ לְרִצּוֹן הָאֵל, וְלַעֲלוֹת בְּמַעְלוֹת הַחֲסִידִים, וּפְנֵה לְכַבּוֹ מְדַאָּגוֹת עוֹלָם הַזֶּה וְטָרְדוֹתָיו.

אֶף הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יִגִּיעַ בְּהֵם הָאָדָם לְעִנּוּן הַהֶעֱרָה הַשְּׁכֵלִית, שִׁיתְּבַרֵר אֲצֵלוֹ מֵהַ שְׂנֵטֵעַ הַבוֹרָא בְּשִׂכְל הַמְּדַבְּרִים, כִּשְׂבַח הָאֱמֶת וְגוֹנַת הַפֶּזֶב, וּבַחֹר בְּצִדְקָה וְסוּר מַעוֹל, וְגַמְלָה בְּעֵלֵי הַטּוֹבָה בְּטוֹב וְהוֹדוֹתָם, וְגַמְלָה אֲנָשִׁי הַרְעָה בְּרַע וְגוֹנַתָם, וְלַהֲשִׁילִים עִם בְּנֵי הָאָדָם וְלַהֲטִיב עֲלֵיהֶם, וְלַשְׂקַל הַטּוֹבוֹת בְּשִׂבַח, וְהַצְּדָקוֹת בְּגִמּוּל, וְהַרְעוֹת בְּעִנְשׁ, וְיִתְרוֹן גְּמוּל עַל גְּמוּל, וְעִנְשׁ עַל עִנְשׁ, וְהַפְּחִילָה לְפוֹשְׁעִים בְּשׁוֹבָם בְּאֱמֶת.

וְכֹאֲשֶׁר תִּתְּבַרְרֶנָּה אֵלֶּה הַיְדִיעוֹת בְּנִפְשׁ הָאָדָם בְּדֶרֶךְ שְׂכָלוֹ וְהַפְּרָתוֹ, יִהְיֶה שְׂכָלוֹ שָׁלֵם וְהַפְּרָתוֹ חֻזְקָה. וְאִם יִפְרִירוּ הָאֱלֹהִים דְּרַךְ טוֹבָתוֹ, יַעֲזוּר רַעֲיוֹנֵי נִפְשׁוֹ וּמַחְשַׁבְתּוֹ לְהִבִּין טוֹבָתוֹ עֲלָיו, וְיִחַזַּק הַפְּרָתוֹ בְּהֵם. וְכֹאֲשֶׁר יִשְׁתַּדֵּל לְסַפְּרוֹם וְלַעֲמֹד עֲלֵיהֶם בְּשְׂכָלוֹ, וְלֹא יִשְׁיֵג אֵת זֶה בְּעֵבֹר כְּלִילָתָם וְרָבָם, וְהַתְּמַדְתָּם וּמִשְׁכִּיתָם, יִתְּבַע אֵת נִפְשׁוֹ בְּמֵה שֶׁהַתְּבַרֵר חִיבוֹ בְּשְׂכָלוֹ מְגִמּוּל בְּעֵלֵי הַטּוֹבוֹת בְּטוֹב וּבַחֹר בְּצִדְקָה, וְיִבַחֵר לְגַמְלָה הָאֱלֹהִים יִתְּעַלָּה עַל רַב טוֹבוֹתָיו אֲצֵלוֹ. וְכֹאֲשֶׁר יִרְאֶה בְּעֵין לְכַבּוֹ שֶׁאֵין לוֹ יְכֹלֵת לָזֶה, עִם שֶׁאֵין הַבוֹרָא צָרִיךְ לוֹ, יִתְחַיֵּב לְהִפְנֹעַ וְלַהֲיֹוֹת שֶׁפֶל וְנִקְלָה אֲצֵל עֲצָמוֹ. וְאַחַר כֵּן יִתְּבַע אֵת שְׂכָלוֹ בְּמַעֲשִׂים אֲשֶׁר בְּהֵם יִתְּכֵן לְגִשְׁתׁוֹ וְלַהֲתְקַרֵּב אֶל הָאֱלֹהִים, כְּדִי שִׁיְהִי תַמּוּרַת גְּמוּלוֹ, וְיַעֲרִירוֹ שְׂכָלוֹ עַל הַדְּרַךְ הַיְשָׁרָה בְּזֶה.

וַיֹּאמֶר לְנַפְשׁוֹ: הָאֵם הַתְּבַרֵר אֲצֵלְךָ וְהַתְּקִים בְּדַעַתְךָ, שֶׁאֵת חַבּוּלָה בְּטוֹבוֹת בּוֹרְאֶךָ, וְקִנּוּיָה בְּרַב חֻסְדָּיו וְעֵצָה חַוּוֹתָיו? וְתֹאמֵר: כֵּן.

אָמַר לָהּ הַשְּׂכָל: הָאֵם דַּעַתְךָ לְפָרַע קֶצֶת מֵהַ שֶׁאֵת חִיבַת לְבוֹרָא? אָמְרָה הַנֶּפֶשׁ: כֵּן.

אָמַר לָהּ הַשְּׂכָל: וְהִיאֲךָ יִתְּכֵן לָךְ זֶה עִם רַפְיוֹן כְּסָפְךָ, אֲלִיו, וְאֵינְנו סוֹבֵל מְרִירוֹת הַרְפּוּאָה אֲלָא מִי שֶׁהוּא נִכְסֵף לְבְרִיאוֹת, אֲבָל מִי שֶׁאֵינוֹ נִכְסֵף לְבְרִיאוֹת, לֹא יִסְבֵּל קִשֵׁי הַרְפּוּאָה. אָמְרָה הַנֶּפֶשׁ: כְּסָפִי חֻזַּק וְצַעֲרִי גָדוֹל לְפָרַע מֵמֵה שֶׁתְּשִׁיג יְדֵי מֵמֵה שִׁישׁ לֵאלֹהֵי עֲלִי, וְאַתָּה זָרַז אוֹתִי עוֹד.

אָמַר לָהּ הַשְּׂכָל: אִם תֹּאמְרִי אֱמֶת בְּאֲשֶׁר סַפְּרָתְךָ, אֲפֹשֶׁר שֶׁתְּצַלִּיחַ בְּךָ הַרְפּוּאָה, וְאִם אֵינְנו אֱמֶת כֹּאֲשֶׁר אֱמַרְתְּ, לֹא תִפְתְּי אֲלָא נִפְשָׁךָ, כִּי חַוּוּלָה כִּשְׁהוּא מִכְזָּב לְרֹפֵא, אֵינְנו מוֹנְהָ כִּי אִם עֲצָמוֹ, וּמִפְּסִיד הַרְפּוּאָה טְרַחוּ, וְיִכְפִּיל עַל חַוּוּלָה חֲלִיו. אָמְרָה הַנֶּפֶשׁ: וְהִיאֲךָ יִהְיֶה מִפְּנֵי הַכְּסָף לוֹ אוֹ הַרְפּוּיּוֹ בּוֹ?

אָמַר לָהּ הַשְּׂכָל: אִם יִהְיֶה כְּסָפְךָ לוֹ אַחַר יְדִיעָה בְּרוּרָה בְּעֵצָם מֵהַ שֶׁאֵת חִיבַת לֵאלֹהִים מִן הַגְּמוּל, וּמַעוּט מֵהַ שִׁישׁ בִּיכְלָתְךָ מִמּוֹנוֹ, וְכִי בְּהַתְּרַפּוּתְךָ בּוֹ מִפְּלַתְךָ, וּבְהַשְׁתַּדְּלוּתְךָ בּוֹ הַצְּלַתְךָ וְחִיּוּתְךָ, כְּסָפְךָ אֱמֶת וְחֻפְצְךָ נְחוּץ, וְאִם לֹא, הוּא שֶׁקֶר. אָמְרָה הַנֶּפֶשׁ: לֹא פִסַּק חֻפְצִי מֵהִיּוֹת רַפָּה וְכְסָפִי כּוֹזֵב, מַעַת הַעֲרִירוֹ אוֹתִי? דְּבָרֵי הַיָּמִים הַקְּדָמוֹנִים שֶׁחָלְפוּ, עַד אֲשֶׁר נִתְּבַאֵר לִי בְּדֶרֶךְ הַחֻקְמָה אֱמֶת מֵהַ שֶׁזְּכַרְתוֹ, וְנִתְּבַר אֲצֵלִי מְדַרְךָ הַעֲרַת הַתּוֹרָה תַחֲלָה, וְאַחַר כֵּן בְּדֶרֶךְ הַרְאָה הַשְּׁכֵלִית, עַד שֶׁשָּׁב כְּסָפִי אֱמֶת וְחֻפְצִי בְּרוּר.

הַזְּכָרָת הָאֱלֹהִים - השכל הוא מה' להזכיר ולעורר את האדם. **אותו** - את ה'. **מה שֵׁנֵטֵעַ וכו'** - הישרות הטבעית שבאדם. **וְיִתְרוֹן גְּמוּל עַל גְּמוּל** - ההבדל במידת השכר תלויה כפי מעלת המעשה הטוב. **דְּרַךְ טוֹבָתוֹ** - הדרך הטובה לאדם. **טוֹבָתוֹ עֲלָיו** - הטובות שה' נותן לאדם. **וּמִשְׁכִּיתָם** - ממשיכים במתמידות. **לְנַפְשׁ** - כוחות הרצון שבאדם, עצמיותו. **חַבּוּלָה** - ממושכנת כתמורה. **רַפְיוֹן כְּסָפְךָ** - מיעוט רצונך והשתוקקותך. **תַּפְתִּי** - תרמי. **מוֹנְהָ** - מרמה. **מַעַת הַעֲרִירוֹ אוֹתִי וכו'** - למרות התעוררותי מידיעת סיפורי התורה והשכר והעונש העולה מהם, עדיין רצוני היה חלש.

ביאורים

בדרכו הייחודית, מבאר לנו רבנו בחיי את הדרך הנכונה להגיע לתכלית המטרה בעולמנו על פי אותה הערה שכלית. הדיון בין השכל לנפש מבטא שני כוחות שיש באדם, כאשר הצד השכלי הוא הנותן את הכיוון האמיתי והבלעדי לדרך עבודת ה' הנכונה, והנפש היא הכוחות הטבעיים באדם שבאפשרותו לכוון בבחירתו למעלה או למטה, לרוח או לחומר. בבירור זה אנו מגלים שעל מנת שיוכל האדם לכוון את כוחותיו ורצונותיו לעבודת ה', עליו להתנתק משני גורמים מרכזיים המעכבים אותו מכך: התאוות החומריות והגאוה. הראשון נוגע לעולם החומר שבו, הקשור בקשר הדוק לגוף הגשמי שלו, והשני נוגע לעולם הנפש והמדידות הזקוקים ליישור והכוונה.

שני תחומים אלו, כל עוד הם שוכנים באדם, הורסים בו כל חלקה טובה ומונעים ממנו להתקדם בעבודת ה'. הם מהווים את ההיפך הגמור מהשאיפות הזכות הרוחניות שראויות לאדם, בכך שכוחות אלו מסתירים ממנו את האמת הפנימית שבו. האדם מונע ונדחף לפעול בחייו על ידי השפעות חיצוניות, בין אם הן השפעת תאוות הגוף או השפעת החברה, דהיינו האנשים החיים סביבו שאיתם הוא בא במגע, ואין הוא נאמן לעולמו הפנימי. התאוות החומריות או הסביבה מכתיבים לו את דרכי הנהגתו, לעיתים אף בלי שירגיש בכך, והוא נשאר דרוך במקום וחסר התקדמות.

לשם כך נדרש האדם "לחתוך בבשר החי" ולוותר ויתורים כואבים. להתנתק מתאוותיו ומסביבתו הרעה, בניגוד להרגלו עד הנה. אלא שהאדם המשכיל מבין שלפעמים יש צורך לחתוך איבר אחד כדי להציל את כל הגוף. אם האדם מחליט ומצליח להתנתק מגורמים מעכבים אלו, עם כל הכאב שיש לו בכך בתחילת הדרך, הרי שבסופו של דבר הוא משנה את כיוון מחשבתו, ובמקום דאגתו על חסרון השגתו את ענייני העולם הזה, ישמח בהצלחתו להשיג את מנוחתו ושלוותו הרוחנית.

הרחבות

• כחו של הרגל

זה יקשה עלי להפריד מִמְנוּ מִפְּנֵי אֶרֶץ רְגִילוֹתַי בו. רבנו בחיי מתייחס לכוחו של ההרגל, שמושך אחריו את האדם. מצד אחד, אנחנו רוצים להימנע מההרגל ביחס לקיום המצוות, כדברי הפסוק: "ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלמדה (מורגלת)" [ישעיה כט, ג]. בעניין זה פתח הרמח"ל את החלק המעשי של ספרו: "ענין הזהירות הוא שיהיה האדם נזהר במעשיו ובעניניו... ולא ילך במהלך הרגלו כעיוור באפלה" [מסילת ישרים ב]. בפרק שלאחר מכן מדגיש הרמח"ל את חשיבות ה'משמוש', כלומר "החקירה אפילו במעשים הטובים עצמם, לחקור ולראות היש בעניינם איזה פניה אשר לא טובה או איזה חלק רע שיצטרך להסירו ולבערו". מצד שני, אנו מבקשים כל יום בברכות השחר "שתרגילנו בתורתך".

הרב קוק מיישב את הדברים באופן הבא: כדי לבטא בגופנו את משאלות לבנו הטובות יש צורך להרגיל את גופנו למעשים טובים, רק כך "ישוּבו החיים להיות זורמים בטבעם על פי קדושתה של תורה" [עולת ראייה א עמ' עו].

כך ניתן להבין את דברי הירושלמי, שרבי מתניה מודה לראשו, על שכורע מעצמו כשמגיע ל'מודים' בתפילת העמידה [ברכות ב, ד]: "כשמגיע למודים שלבו מוכנע בהודיה לה' יתברך... הראש נכפף מעצמו להשתחוות לו יתברך ואין צריך לפעולה וכוונת עשייה" [פרי צדיק ויקרא, עמלה של תורה ב].

אמר לה השכל: אם מה שזכרת אמת, התאפקי על צער הרפואה, וסבלי מריחות הסם ורע טעמו, צער העבודה אחר אשר תמונעי מן המאכל הרע שהיית רגילה בו. אמרה הנפש: ומה הוא המאכל הרע אשר הייתי רגילה בו ונוהגת?

אמר לה השכל: היא המדה המגנה שגברה עליך מראשיתך, וכחותיה המחזיקים אותה מתחלת גדולך. אמרה הנפש: ואיזו מדה היא המדה הזאת, ומה הם הכחות המחזיקים אותה?

אמר השכל: המדות המגנות שבהן רבות, אבל שרשן ועקרן שתיים מדות. אחת מהן, אהבת ההנאות הגופיות מן המאכל והמשקה ושאר צרכי גופך, והמדה הזאת קנית אותה מן שגגת הרע והוא גופך. והמדה השנית, אהבת השררה והגדלה והגאות והגבהות והקנאה, היא מביאה אותך למעט בשלום הגמול לבעל הטובה אצלך, והמדה הזאת היא קנויה לך משכונך, אשר התגדלת ביניהם, והם אחיך וקרוביך. אמרה הנפש: ומה הם הכחות שאני צריכה למנועם ממני?

אמר השכל: כחות המדה הראשונה הם מותרי המאכל והמשקה והלבוש והתנומה והמנוחה והשלחה והדומה להן. אבל כחות המדה השנית הם מותרי הדבור, ורב חכרת בני האדם, והתנאות להם, ואהבת המהלל והפבוד מהם, והקנאה בהם בקניינים העולמיים, והכריחם באשר בידם, ובזות אותם, וזכר גנותם, והדומה לזה. ואם מה שזכרת מכספך ורב חפצך לפרע טובות האלהים עליך אמת, הרחיקי מעלך מה שזכרתי לך מן הכחות והמדות בכל יכלתך. ואחר כך אעלה אותך אל שער אחר מן הרפואה. אמרה הנפש: זה יקשה עלי להפריד ממני מפני ארץ רגילותי בו. לכן הורני, באיזה פנים יקל עלי, בחסדך.

אמר השכל: הלא ידעת, כי המשפיל יקל בעיניו לזכרת נתיח אחד מנתחיו ולהפקדו אבר אחד מאבריו, כשיארוע לו בו חלי, ומפחד מהתפשטו בשאר אבריו, כשהוא מבין מה שיש בין שני העניינים, ומכיר מה שיש בין שתי הרעות. וכן את. אם תרצי שתקל בעיניך פרידת מה שפרידתו קשה, שימי אל לבך, השתמשי בבינתך, בשקול מה שיש בין הטובה אשר תגיע אלך בהפרידך ממנו, והרעה אשר תמצא אותך בהתמדת חכרתו, ואז יקל בעיניך פרידת מה שיקשה עליך מפרידתך מהגנות. אמרה הנפש: ומה היא הטובה שתגיע אלי בפרידתו, והרעה אשר תמצא אותי בהתמדתו?

אמר השכל: הטובה, שלות נפשך ומנוחתה מואפל קדרות העולם, שהנאותו מערבות בעצבים ותאוותיו נפסקות. וביאור זה להפיר באחריתו חזקת חכרתו בבית מרגוע, ושתשדלתי לו, ותחושי עלי. והשער הזה משערי הטובות אשר הצלתך וחייתך בהם. אף הרעה, שיבת דאגתך, והכפלת יגונך, והתמדת אכלך, בהעדר משאלותיך בעולם הזה, אשר אם תגיע אליהם תגיעי אל ההבל אשר אין לו קיום ולא התמדה, כי הוא הולך אל זולתך בלי ספק, ולא ישאר בידך העולם הזה ולא תגיעי אל הבא, כל שכן שלא תגיעי בו אל משאלותיך עם ארץ השתדלותך בהן. אמרה הנפש: הבינותי מה שזכרת, ואני מקוה שיקל בעיני בעבורו פרידת מה שהיה עלי קשה קדם לכן. אף הוסף לי שער שני מאפני הרפואה, יורני מה שחפצתי בעבודת האלהים.

אמר השכל: מקשלת הדבר וכללו של ענין הוא, שתקבלי עליך ממי שלמעלה ממך מה שאת רוצה שיקבל ממך עליו מי שהוא למטה ממך, עם השתנות הערכים. ומה שהוא טוב בעיניך ממנו ורע לך מופעשהו, קבלי ממי שלמעלה ממך פמוהו. אמרה הנפש: הוסיפה לי פרוש ובאור.

אחיך וקרוביך - השפעה של החברה והסביבה הקרובה. ורב וכו' - ריבוי העסק החברתי. בקניינים העולמיים - הרכוש בעולם הזה. והכריחם וכו' - להכריח אחרים שיתנו לו מה שבידם. ארץ - ריבוי זמן. ולהפקד - שייעדר. מהתפשטו וכו' - התפשטות המחלה. מה שיש - מהי המשמעות של שתי האפשרויות, עשיית הניתוח וההימנעות ממנו. בעצבים - נפסקות - זמניות. באחרית - מטרת האדם להגיע לעולם הבא. חזקת חכרתך - בידיעה מבוררת וחזקה. בהעדר משאלותיך - בלא להשיג את רצונותיך. עם - על אף. ממי - כלפי מי. הערכים - היחסים.

ביאורים

עד הנה ראינו את הצורך בהכרת הטוב בצורה כללית שמתאימה לכל אדם ונכונה לכלל האנושות. מבאר רבנו בחיי שישנם ארבע קבוצות של אנשים, שמבטאות מעגלים מעגלים ההולכים מהכלל אל הפרט, שהטובה האלוהית עליהם הולכת ורבה, וממילא גודל חיובם בהכרת הטוב מוסיף והולך.

הקבוצה הראשונה היא האנושות כולה. הטובה האלוהית על קבוצה זו היא בעצם בריאתה, הענקת החיים והשלמת מחסוריהם וכל הטובה הפרטית שגומל עם כל אחד ואחד ממנה. החיוב המתבקש מהטובה כללית זו הוא חיוב כללי בכל המצוות השכליות, כלומר: אלו שהשכל מבין ומחייב קיומן.

הקבוצה השנייה, מצומצמת ממנה, היא אומה נבחרת. הטובה שהטיב הבורא על האומה הישראלית היא הבחירה בה והבדלתה משאר הבריות בגאולתם ממצרים. החיוב המתבקש מקבוצה זו הוא קיום כלל המצוות, גם אלו שאינן מובנות בשכל.

הקבוצה השלישית לה היטיב ה' בבחירתו, מצומצמת עוד יותר והיא הבחירה במשפחה מסוימת מתוך האומה כולה, כדוגמת משפחת לוי או בית דוד. גם לקבוצה זו ישנן מצוות מיוחדות המיועדות רק לה.

הקבוצה הרביעית, מגיעה למעשה ליחידים שנבחרו מתוך כל הקבוצות שקדמו, כדוגמת המנהיג, המלך, הנביא וכיוצא באלו. מכיוון שהטובה האלוהית על אותם יחידים גדולה יותר, החיוב המוטל עליהם גדול יותר ומצוותיהם מרובות משל אחרים.

כגודל החיוב המוטל על כל קבוצה, כך גודל השכר למי שמקיים את המצוות השייכות לה. ומנגד, מי שממרה את פי ה' ועובר על המצוות השייכות לו, הרי עונשו גדול יותר וקלקולו רב. כל אחד מבני העולם צריך להתבונן איזו דרגה ואיזה סוג של טוב אלוהי מיוחד הושפע עליו, ועליו להוסיף בהכרת הטוב שלו ככל שהושפעה עליו טובה מיוחדת יותר.

הרחבות

• ומה אשיב לך...? והכל שלך!

על כמה פנים אני חייבת תוספת העבודה לאלהים יתברך. על פי ההבנה הפשוטה, הכרת הטוב הינו צו שמוטל על האדם, מצד אלוהיו ואף מצד מצפוננו. אך יש רובד נוסף בהכרת הטובה; הקב"ה ברוב חסדו נתן לנו את האפשרות 'לתת' לו באמצעותה, כביכול. כך יתפרש הפסוק "תנו עוז לאלוהים" [תהלים סח לה], כביכול האדם 'עוזר' לקב"ה להטיב לעולם (עיין נפש החיים א, ג-ד).

משל לעניי הבא לקבל מהעשיר, אך מתבייש לקבל בחינם (ירושלמי ערלה א, ג). אם העשיר יתייחס אליו כשוה, העני יתבייש פחות. עשיר שייתן לעני הרגשה שהוא גם מקבל ממנו, עושה חסד בדרגה גבוהה יותר. אך אם ירגיש העני שהעשיר זקוק לו, כלל לא יתבייש העני. בדומה לכך, הקב"ה בחר להנהיג את עולמו על פי מעשי האדם: "אם בחקתי תלכו... ונתתי גשמיכם בעתם..." [ויקרא כו, ג-ד].

הדברים נכונים בפרט על ההודאה, כדברי רבי לוי יצחק מברדיטשוב: "והנה בשביל דברים האלו ברא הקדוש ברוך הוא עולמו, שיהיה לו שעשועים במה שאנחנו מודים אליו בפנינו ובלבבנו שהוא בראנו והוא אבינו מלכנו, ואזי כל העולמות וכל המלאכים מלאים ששון ושמחה ושפע רב. לכן כאשר יחשוב האדם זה... שמעבודתו מלאים כל העולמות שפע רב וששון ושמחה - יתלהב לעבודתו יתברך שמו" [קדושת לוי, חנוכה, קדושה חמישית].

פרק ששי

אמרה הנפש: קבר הבינותי מה שזכרת, ובמה שפרשת ד', אך באר לי, על כמה פנים אני חייבת בתוספת העבודה לאלהים יתברך.

אמר השכל: כי תוספת העבודה על אנשיה מתחלקת מדרך הכלל והפרט בטובה עליהם. והטובה על המדברים על ארבעה ענינים.

הראשון, טובת הבורא הכוללת כל האדם, והוא המציאם אחר שלא היו דבר נמצא, והחיותם, והטובה להם בכל אשר הקדמנו זכרו בשער השני מן הספר הזה. ועל פן הם חייבים לבורא יתברך עבודה כוללת, והיא, כל התורות השכליות אשר נהג בהם אדם וחנוף ונח ונניו ואיוב וחבריו עד ימות משה רבנו עליו השלום. ומי שדבק בהן פלו לעבודת האלהים, ייטיב לו האלהים בטובה מיוחדת משאר בני אדם, וייתן לו מעלה יתרה בעולם הזה והגמול הגדול בעולם הבא, כמו אברהם שאמר לו האלהים (בראשית טו, א): "אל תירא אברהם אנכי מונן לך שכר הרבה מאד". ומי שימרה האלהים בטובותיו, יפל ממדרגת המדברים ומעלותם אל שפל מדרגת החי שאינו מדבר, ויהיה דינו כדון הבהמות בעולם, כמו שכתוב (תהלים לו, כ): "ואיבי יי קיקר פרים פלו בעשן פלו", ודינו בעולם הבא, הרעה שאין למעלה ממונה, כמו שכתוב (ישעיה לג, יא): "רוחכם אש תאכלכם".

והענין השני, טובות הבורא על עם מן העמים ואמה מן האמות, כמו שהטיב לבני ישראל בהוציאם מארץ מצרים והביאם אל ארץ כנען, וחייבם בזה עבודה יתרה על העבודה הראשונה, והיא התורות השמיעיות, אחר שהזכיר והעיר על התורות השכליות. ומי שקבלה לכבוד האלהים, יחדהו האל בטובה, וחיבו עליה עבודה זולתי עבודת אמתו ושאר שבטו, כמו שמצאנו שבט לוי, כשאמר משה (שמות לב, כו): "מי לוי אלי ויאספו אליו כל בני לוי", הוסיף להם האל טובה יתרה, ובחר מהם לשרת כבודו אהרן ובניו, וצוה אותם בתורות יתרות משאר האמה, ויעד אותם בגמול הגדול לעולם הבא. ומי שימרה הבורא יתעלה מהם, יפל משתי המעלות ויעגש בשני העולמים, כמו שאמר החכם (קהלת ח, א): "וטוב לא יהיה לך שע ולא יאריך ימים".

והענין השלישי, טובות האלהים על משפחה ממשפחות האמה, ככהנה ולויה וזרע המלוכה בבית דוד, וחייבם על זה עבודה יתרה. ותורות הנהיגה והלויה ידועות ומבארות בספר תורת האלהים. אך תורת בית דוד, כמו שכתוב (ירמיה כא, יא): "בית דוד כה אמר יי דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק". ומי שהשלימו לאהבת רצון האלהים, יחדהו האל בטובה בעולם הזה ובגמול הגדול לעולם הבא, ויהיה נדיב נבחר או מורה צדק, כמו שאמר הפתוב על פינחס (תהלים קו, ב): "ויעמד פינחס ויפלה ותעצר המגפה ותחשב לו לצדקה לזר וזר עד עולם", ואמר (חזקאל מד, טו): "והפנהנים הלויים בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעות בני ישראל מעלי המה יקרבו אלי לשרתני". ומי שהמרה האלהים מהם, נפל מפל המעלות בעולם הזה, ויגיע לו צער גדול בעולם הבא, כמו שידעת מדבר קרח ועדתו.

והענין הרביעי, טובת האלהים על איש מאישי בני אדם, נתיחד בה משאר משפחתו ועמו ושאר המדברים, כנביא מבחר או נגיד מצוה להנהיג אמה, או חכם העיר אלהים את רוחו בחכמה ותבונה ועצה ודומה לזה, ועל פל טובה מהם יתחייב בעבודה יתרה לאלהים. ומי שהשלימה, מתמידות לו פל הטובות הכוללות והמיוחדות בעולם, ויוסיף לו האלהים כח עליה ודעת בהן, כמו שכתוב (תהלים קלב, יא): "ונשע יי לזרד אמת לא ישוב ממונה מפרי בטנך אשית לכסא לך, אם ישמרו בניך בריתי ועדתי זו אלמדם גם בניהם עדי עד ישובו לכסא לך", והגמול לעולם הבא, כמו שכתוב (תהלים כו, א): "לולא האמנתי לראות בטוב יי בארץ חיים".

מדרך הכלל וכו' - כפי השפעת הטובה לרבים וליחידים. **המדברים -** בני אדם. **המציאם וכו' -** ברא אותם, יש מאין. **בשער השני -** הוא שער הבחינה. **התורות -** המצוות. **החי שאינו מדבר -** בעלי חיים. **השמיעיות -** מצוות שלא ניתן להשיג באמצעות השכל. **יחדהו וכו' -** השפיע לו ה' טובה מיוחדת. **וטוב -** שכר העולם הבא.

טובות הבורא על בני האדם

הטוב בבריאת העולם

טובות הבורא על אומות העולם

טובות הבורא על המשפחה

טובות הבורא על הפרט

ביאורים

בלימוד אתמול עסקנו בחלוקת ארבעת הקבוצות המחייבות את ההודאה לבורא והעבודה לו, החל מהקבוצה הכללית יותר וכלה בפרטית. ככל שהבחירה וההטבה האלוהית מצומצמת וממוקדת יותר כך חובת ההודאה והעבודה של אותה קבוצה גדלה, ועימה גדל העונש על חסרון העבודה ועליית רמת הדקדוק על המעשים והחשבון בהם. כשם שהציפייה מהאדם גדלה, כך הדין שעליו לתת על מעשיו מתרבה. משמעות הדברים היא שיתכן שאדם אחד יעשה מעשה מסוים והוא ייחשב כדבר טוב וחיובי, אך אצל אדם אחר אותו מעשה ייחשב כחסר ופגום. ואף יותר מזה, יתכן שהראשון יעשה יותר מהשני, ולמרות זאת מעשיו יהיו חסרים ביחס אליו. כיצד? דוגמא לדבר מביא רבנו בחיי מחיוב מצוות מעשר. אם לאדם יש כמות מסוימת של תבואה, הרי שאם יביא פחות מעשירית ממנה - לא יקיים מצוות מעשר, ואין זה משנה מה כמות התבואה אותה הפריש. לעומתו, יביא חברו הרבה פחות אך יוכל לקיים בזה מצוות מעשר כראוי, אם אכן הכמות שהביא היתה עשירית מתבואתו, הפחותה משל חברו. דוגמא נוספת מביא רבנו בחיי מאדם שאין לו יכולת אובייקטיבית לקיים מצוות מסוימות, הרי שאין ציפייה ממנו לקיימן, לעומת אדם שגם הוא לא מקיימן, אך יש לו את היכולת בכך. כלומר: הציפוי מופנה לאדם שיש לו יכולת לקיימו, ועל כן ככל שמדרגת הקבוצה גבוהה יותר והייחודיות שלה עולה - כך מיעדות לה יותר מצוות.

אלא שלמרות פשטותם של הדברים, יישומם קשה לאדם מפני שבשלב זה הנפש מעידה על עצמה ביושר, שלא רק שאין לה סיכוי אובייקטיבי לשלם לה' ואפילו רק על הסוג הראשון - של הטובות לכלל האנושות, אלא שגם קשה לה להתנתק מטובת עצמה ולחשוב רק על חובת העבודה וההודאה הראויות לה. לעיתים, בעת ההודאה והעבודה עצמן, מכיון האדם לתועלת האישית שלו, ועל כן יש צורך בהדרכה והכוונה כיצד לנקות את הנגיעות האישיות מעבודת ה'.

הרחבות

• כי הגדלת חסדך עלי!

וְכָל אֲשֶׁר יוֹסִיף הַבּוֹרָא טוֹבָה לְאָדָם, חַיִּב עָלָיָה עֲבוּדָה. בדומה לדברי רבנו בחיי על התלות בין עבודת ה' לטובות שנתן לנו, כתוב במדרש: "רוח הקדש צווחת 'מי הקדימני ואשלם' [איוב מא, ג], מי קילס לְפָנַי עד שלא (לפני ש) נתתי בו נשמה, מי מל לְפָנַי עד שלא נתתי לו בן זכר, מי עשה לְפָנַי ציצית עד שלא נתתי לו טלית, מי עשה לְפָנַי מעקה עד שלא נתתי לו גג, מי עשה מזוזה עד שלא נתתי לו בית" [תנחומא אמור י].

ר' חיים מצ'רנוביץ' עמד על עומק נוסף בדברי המדרש: "אמת שבסוף הבנין אתה עושה מזוזה ומעקה, ובסוף הלישה אתה מפריש חלה. אבל נראה מה היה העיקר והחשוב בעיניך, ואיזה הקדמת במחשבתך בתחילת הבנין והעשייה: אם בניית תתחילה כדי שיהיה לך מקום לקבוע מזוזה או שארי מצות - ואז בודאי אשלם לך, לראותי שמצותי יקר וחשוב בעיניך, להטריח עליו טרחא גדולה ורבה כזו ולהוציא הוצאות רבות. ורבותינו ז"ל אמרו: 'מי עשה לי מזוזה עד שלא נתתי לו בית'. כלומר אחר שנתתי לו כבר הבית ובהשלמת בנינו עולה במחשבתו לעשות לי מזוזה, לטפל ועראי בעלמא. וכל עיקר הטרחה והוצאותיו ויגיעותיו לכבוד עצמו... אם בשביל הנאה קלה כזו מהבלי העולם עשית ויגעת עצמך בכל הטרחה והוצאה הזאת, בבנין כל הבית וכדומה מעשית עולם הזה - מה שגר יגיע לך בעד עשיית המזוזה, שהטרחה וההוצאה קטנה וקלה למאוד?! ועל כן 'מי הקדמני' במחשבתו - לזה ודאי 'אשלם' לו שכרו" [סידורו של שבת ב, ד, א].

כפי ריבוי הטובה
ירבה ההקפדה
על המצוות

וְמִי שִׁימְרָה הָאֱלֹהִים בְּטוֹבָה אֲשֶׁר יַחְדְּהוּ בָּהּ, יִפְל מִכָּל הַמַּעֲלוֹת הַיְתָרוֹת, וַיִּדְקֶדֶק עָלָיו הַבּוֹרָא בְּחִשְׁבוֹן יוֹתֵר בְּעוֹלָם הַזֶּה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ויקרא י, א): "הוא אֲשֶׁר דָּבָר יי' לֵאמֹר בְּקִרְבִּי אֶקְדֵּשׁ וְעַל פְּנֵי כָל הָעָם אֶכְבֵּד וַיִּדֶם אֶהְרֹן", וְאָמַר (עמוס ג, ב): "רק אֲתֶכֶם יִדְעֵתִי מִכָּל מִשְׁפָּחוֹת הָאֲדָמָה עַל כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֶת כָּל עֲוֹנוֹתֵיכֶם". וַיְהִי עוֹד עֲנִשׁוֹ בְּעוֹלָם הַבָּא יוֹתֵר קָשָׁה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ישעיה ל, א): "כי ערוך מאַתְמוֹל תִּפְתָּה גַם הוּא לְפִלְקָךְ הוֹכֵן הָעֵמִיק הַרְחֵב מִזְרְתָה אֵשׁ וְעֵצִים הַרְבֵּה נִשְׁמַת יי' כְּנַחַל גְּפְרִית בְּעָרָה בָּהּ".

וְעַל אֵלֶּה אֲרַבְּעָה הַעֲנִינִים חַיִּבִּים בְּנֵי הָאָדָם בְּעֲבוּדַת הָאֱלֹהִים, וְכָל אֲשֶׁר יוֹסִיף הַבּוֹרָא טוֹבָה לְאָדָם, חַיִּב עָלָיָה עֲבוּדָה. ומן הראייה על זה, כי התבואות חייבות במעשר, שְׁנֵאָמַר (דברים יד, כב): "עֲשֹׂר תַעֲשֹׂר אֶת כָּל תְּבוּאוֹת זֵרְעֶךָ". ומי שִׁנְתָן לוֹ הָאֱלֹהִים מֵאֶה כּוֹר שֶׁל תְּבוּאָה, חַיִּב מִמֶּנָּה עֲשֹׂרָה כּוֹרִים לֵאלֹהִים, ומי שִׁנְתָן לוֹ הָאֱלֹהִים עֲשֹׂרָה כָרִים, חַיִּב לֵאלֹהִים מֵהֶם כּוֹר אֶחָד. וְאִם יוֹצִיא הָאָחָד תִּשְׁעָה וְחֲצִי וְהִשְׁנִי אֶחָד, יִהְיֶה הָרִאשׁוֹן עֲנִשׁוֹ וְהִשְׁנִי יִקָּבֵל שְׂכָר.

וְכֵן אָמַר בְּמִי שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ בֶן, בְּטֵלָה מִמֶּנּוּ חוֹבַת הַמִּילָה וְלִמּוּד הַתּוֹרָה, ומי שהוא פֶּסֶח, בְּטֵלָה מִמֶּנּוּ חוֹבַת הַחֵטָא, ומי שהוא חוֹלָה, בְּטֵלוּ מִמֶּנּוּ מִן הַמִּצְוֹת מֵה שְׂאִינוֹ יָכוֹל לַעֲשׂוֹתָן.

חשש החסידים

וְעַל הַהִקְשָׁה הַזֹּאת יִתְחַיֵּב מִי שִׁיחְדְּהוּ הַבּוֹרָא יִתְעַלָּה בְּטוֹבָה, בְּתוֹסֶפֶת עֲבוּדָה בְּתוֹר הוֹדָאָה עָלָיָה. וְעַל כֵּן הָיוּ הַחֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים, כְּשֶׁהִיָּתְהָ בָּאָה לָהֶם טוֹבָה מְטוֹבוֹת הָעוֹלָם, מִתְפַּחְדִּים לָהּ מִשְׁנֵי פָנִים: אֶחָד מֵהֶם, שֶׁלֹּא יִקְצְרוּ מִהַשְׁלֵמַת הָעֲבוּדָה עָלָיָה וְהַוֹדָאָה בְּעֲבוּרָה, וְתִשׁוּב לָהֶם לְרַעָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר יַעֲקֹב אֲבִינוּ (בראשית לב, א): "קִטְנִיתִי מִכָּל הַחֲסִידִים". וְהִשְׁנִי, שֶׁלֹּא יִהְיֶה גְמוּלָה הַבּוֹרָא עַל עֲבוּדָתָם, וַיִּגְרַע מִגְמוּלָם לְעוֹלָם הַבָּא, כְּמוֹ שֶׁפָּרְשׁוּ הַקְדְמוֹנִים בְּעִנְיָן: "וּמִשְׁלֵם לְשִׁנְאֵיוֹ אֶל פְּנֵי הָאֱבִידִים" (דברים י, ט). וְדִי לָךְ בְּזֶה.

הקושי בהודאה
כפי הראוי

אָמְרָה הַנֶּפֶשׁ: כְּבֵר הַבִּינּוּתִי מֵה שֶׁזְכַּרְתָּ, וְאֵינְנִי מוֹצֵאָה אֶת עֲצָמִי יְכוּלָה לְשַׁלֵּם חוֹבוֹת הַבּוֹרָא עַל טוֹבוֹתָיו הַכוֹלָלוֹת הַמְדַבְּרִים, כֵּן שֶׁכֵּן מֵה שִׁיחָד אֹתִי בּו מֵהֶם, וְאִם חֲפָצִי וְרָצוֹנִי לְשַׁלֵּם מֵה שְׂאֵנִי חַיִּבָּת עָלֵיהֶם, מִיָּד קוֹדֶמַת לְמַחְשַׁבְתִּי בְּהַשְׁלִימִי תוֹחֶלֶת טוֹבָה עֲתִידָה מִמֶּנּוּ. וְכֵן הַהוֹדוּתִי לְאֵל, כְּשֶׁאֲהוֹדֶנּוּ בְּמִלּוֹתַי עַל גְּדֹל טוֹבוֹ עָלַי, וּמִחְשַׁבְתִּי וְכִנּוּנִי הַהוֹדָאָה לְבַקֵּשׁ עַל הַתְּמִדָּה הַטוֹבָה וְלַהוֹסִיף עָלָיָה, לֹא כִנּוּת הַנוֹאֵשׁ מִתוֹסֶפֶת הַטוֹבָה וְהַתְּמִדָּה. וְכִשְׂאֵנִי עַל הַדְרָךְ הַזֶּה בְּעֲבוּדָתִי וְהוֹדָאָתִי לֵאלֹהִי מִמְעוֹט הַפְּנִיָּה הַבְּרוּרָה לְחוֹבַת טוֹבוֹתָיו, אֵיךְ אֵינִי לְשַׁלֵּם שְׂאֵר עֲבוּדָתוֹ עַל טוֹבוֹתָיו הַמְיֻחָדוֹת? וְאֵינִי צְרִיכָה שֶׁתּוֹרְנִי מֵה שְׂאֵנִי חַיִּבָּת בּו עָלָיָה מְעֲבוּדַת הָאֱלֹהִים עַל הַמְעוֹט, שֶׁאֲהִיָּה רְאוּיָה לְהַתְּמַדָּתָן.

לְפִלְקָךְ - המלך מיוחד בטובות משאר עמו ולכן כשחוטא ענשו גדול. **נְשַׁמַּת יי'** - כביכול, ההבל היוצא מפי ה'. **יוציא** - יפריש למעשרות. **הָאָחָד** - שיבולו מאה כור. **חוֹבַת הַחֵטָא** - לעלות לרגל למקדש. **הַהִקְשָׁה** - בדומה לדוגמה זו. **וְתִשׁוּב לָהֶם לְרַעָה** - הטובה תיהפך להם לרעה. **שֶׁלֹּא יִהְיֶה גְמוּל וכו'** - חוששים שטובה זו ניתנה להם כגמול וכשכר על מצוות שעשו. **וּמִשְׁלֵם לְשִׁנְאֵיוֹ** - הקב"ה נותן לרשעים בעולם הזה שכרם על מצוות שעשו, כדי לאבדם בעולם הבא. **טוֹבוֹתָיו הַכוֹלָלוֹת הַמְדַבְּרִים** - הטובות המשותפות לכלל בני האדם. **מִיָּד קוֹדֶמַת לְמַחְשַׁבְתִּי** - אני חושב קודם למעשה המזוזה. **תוֹחֶלֶת טוֹבָה וכו'** - הציפייה שה' יתן לי שכר על עבודתי, ונמצא שעבודתי היא שלא לשמה. **וְכִנּוּנִי הַהוֹדָאָה** - ההודאה היא בשביל שה' ימשיך לי את הטובה, ונמצא שהודאתי היא שלא לשמה. **לְחוֹבַת טוֹבוֹתָיו** - שחייב אני להכיר טובה לה'. **עַל הַמְעוֹט** - לכל הפחות מהי העבודה ההכרחית הנדרשת ממני.

ביאורים

על מנת שיוכל האדם לנקות את עצמו מנגיעות אישיות בעבודת ה', צריך האדם להתבונן בשלושה מישורים שדרושים תיקון:

הראשון - אהבת ההנאות והתענוגים. כפי שכבר הובא בראשית הפרק, תנאי בסיסי להתקדמות בעבודת ה' הוא הריחוק מהשעבוד לאהבת הנאות הגוף. כאשר האדם רדוף אחר תאוותיו, יהיה קשה לו מאוד לעבוד את ה' בטהרה, מפני שבכל פעם יחפש את התועלת שתגיע לו מהעבודה. כל תפילה, מעשה או לימוד, ילווה במחשבה כיצד יביא לו גמול טוב והנאה. כאשר אלו המניעים של האדם בעבודתו, הוא רחוק משלמות בה.

השני - חוסר הבנה בדרך קבלת הטוב. אדם עשוי לחשוב שהשפע האלוהי חל עליו רק מפני שהוא משתוקק אליו, ועל כן כל מעשיו מכוונים לאותה השתוקקות כדי שלא יפסיד את אותו שפע. האמת רחוקה מזה, ולמעשה השפע האלוהי אינו מגיע לאדם מהשתוקקותו אליו אלא הוא מתחיל מרצון ה' להשפיע על האדם חסד, שמגיע לאדם לעיתים גם בלי שישתוקק אליו ואפילו בלי ידיעתו.

השלישי - הערכה עצמית גבוהה מדי. אדם חושב שמגיע לו השפע האלוהי במעשיו ופעולותיו, וככל שמקבל אותו כך גוברת תשוקתו ליותר מכך, מפני שהוא ראוי לו בעיניו. אדם כזה עשוי לחשוב שעבודתו והודאתו לה' נעשים במידה רבה יותר ממה שהיה צריך לעשות, אך האמת הפוכה, ולמעשה כל מה שמגיע לאדם מאת ה' דורש מהאדם הודאה ועבודה גדולה הרבה יותר ממה שבכוחו לעשות.

כאשר יתבונן האדם על שלושת המישורים הללו, יהיה לו קל יותר להתחיל את העבודה כראוי ולהתנקות מקלקוליו. עליו להתרחק מרדיפת ההנאות, להכיר בכך שאינו צריך להשתוקק לטובה על מנת שה' ייתן לו אותה, וכן שכל מה שיעשה אינו מספיק לשלם על טובות ה' אליו, ועל האדם לסמוך על ה' שייתן לו בזמן את מה שיהיה ראוי לו לקבל.

הרחבות

• אל תבואני רגל גאווה

מה שהתְרַעַמְתָּ מִמַּעוֹט פְּנֵיתָךָ בְּעִבּוֹדְתָךָ וְהוֹדָאתָ לֵאלֹהֶיךָ. רבנו בחיי מתייחס בדבריו לסכנה שבמידת הגאווה, הפוגעת באדם בכל המישורים: בינו לקב"ה, בינו לחברו ובינו לבין עצמו (עיי' בהקדמת דרך חיים למהר"ל).

בינו לבין הקב"ה: "כל אדם שיש בו גסות הרוח - אמר הקדוש ברוך הוא: אין אני והוא יכולין לדור בעולם" (סוטה ה').

בינו לבין חברו: "והנה (כדי) להיות כאיש אחד בלב אחד, צריך שתקדים מדת הכנעה ושפלות, שכל אחד יבטל דעתו לדעת הכלל. כמובן שאם כל אחד יאמר קבלו דעתי ו'אני ואפסי עוד', זה הוא מקור נפתח לכל שנאה וקטטות ומריבות... ומטעם זה נמצאת בעוונותינו הרבים מדה זו ביותר בישראל, אף שהם 'גוי אחד בארץ', כי באשר נפשם גבוהה ויש להם דעת ושכל חזק. על כן נמצא בהם פירוד לבבות ביותר, ודבר זה לא בא מפאת החיסרון אלא מצד המעלה" [שם משמואל בהר תרע"ג].

בינו לבין עצמו: "שישמח בחלקו, כי מי שנכנסה בו הגאווה והגדולה - אין העולם וכל אשר בו מספיק לו לכללתו, לְגִבָּה לְבוּ וּבְזוּתוֹ מֵהַשְּׁמַיִם לְחַלְקוֹ מִמֶּנּוּ" הגאווה חושבת תמיד שמגיע לו יותר, ואינו מעריך את מה שקיבל. "וכאשר יהיה נכנע, אין לנפשו אצלו שום מעלה, ומה שמזדמן לו מן העולם הוא מסתפק בו למונותיו וְלִסְפָּקוֹ" [חובות הלבבות, שער הכניעה י].

אָמַר הַשֶּׁקֶל: מה שהתְרַעַמְתָּ מִמַּעוֹט פְּנֵיתָךָ בְּעִבּוֹדְתָךָ וְהוֹדָאתָ לֵאלֹהֶיךָ. וכי דברי פיך דברי מודה, וְכֹנְנֵתָ בְּהֵם פְּנֵיתָ מִבְּקֶשׁ, וְלִפְנֵי הַהוֹסֵיף עַל הַטּוֹבָה וְלִשְׂאֵל הַתְּמַדְתָּ, הוא מִפְּנֵי שֶׁלֹּשׁ מִדּוֹת.

הַמְדָה הָאֶחָת, רב אהבתך את נפשך, וְחִפְצָךָ לְמִשְׁךָ הַנְּעִימוֹת אֵלֶיךָ, וְלֹא תִפְסְעֵי פְסִיעָה לְעִבּוֹדַת הָאֵל וְלֹא לְזוּלָתָהּ, אֲלֵא שֶׁפְּנֵיתָ בָּהּ לְהַתְעַנֵּג בְּהֵנָאוֹת. וכבר הקדמתי לך בתחלת רפואתי, שֶׁתִּשְׁתַּדְּלִי בְּכָל יְכָלְתָךָ לְהַרְחִיק הַמְדָה הַמְגַנָּה הַזֹּאת מִמֶּךָ, וּבְזֶה אֶקְנֶה לְךָ הַטּוֹב.

וְהַמְדָה הַשְּׁנִיית, מִפְּנֵי שְׂאֵינְךָ מִבִּינָה חֶסֶד הַבוֹרָא עֲלֶיךָ, וְיַעֲלֶה בְּמַחְשַׁבְתָּךָ שְׂאֵינְךָ מִגַּעַת אֵל הַטּוֹבָה אֲלֵא בְּבִקְשָׁתְךָ עֲלֶיךָ, וְכִבְר הַטִּיב לְךָ בְּמֵה שֶׁתִּדְעֵי וּבְמֵה שְׂאֵינְךָ יוֹדַעַת, וְאֵת לֹא תִשְׁכִּילִי בְּבִקְשָׁתְךָ מִי עֲשֵׂה לְךָ כָּל זֹאת בְּתַחֲלָה. אִם הֵיית מְרַחֶקֶת מִמֶּךָ הַמַּחְשֶׁבֶה הַזֹּאת, הֵייתָ עֹבְדַתְךָ בְּכֹנֵן שְׁלֵמָה, וְהוֹדָאתָ לּוֹ בְּמִצְפּוֹנָה, וְמֵה שֶׁתִּקְוִי מִמֶּנּוּ אַז, הֵייתָ רְאוּי וּמְחִיב לְךָ יוֹתֵר.

וְהַמְדָה הַשְּׁלִישִׁית, שְׂאֵינְךָ מִכְּרַת אֵת עֲצֻמְךָ וְלֹא עֵנִין הַנְּהַגְתָּךְ, וְאֵת רוֹאֵה אוֹתָךְ רְאוּיָה לְגְדוּלָה שְׁבָכָל הַטּוֹבוֹת, וְאֵינְךָ פּוֹסְקָת מִלְּבַקֵּשׁ אוֹתוֹ, וְכָל אֲשֶׁר תִּגְעֵי מִקֶּה עַל דְּבָר, מַחְשַׁבְתָּךָ עוֹלָה לְמֵה שֶׁלְּמַעַל מִמֶּנּוּ, וְאֵינְךָ רוֹאֵה הַבוֹרָא יַתְעַלֶּה רְאוּי לְגְדוּלָה שֶׁבְּעִבּוֹדוֹת מִמֶּךָ, וְכִשְׁתִּהֶיָה מִמֶּךָ עֹבְדָה, תַּחְשַׁבֶּה חֶסֶד מִמֶּךָ עֲלֶיךָ, עִם יְדִיעַתְךָ מִחֲסוּרָה אֲלֵיךָ וְשְׂאֵינְךָ צָרִיךְ לָךְ.

וְאֵלֶיךָ הֵיית מְגַלָה הַסְּכָלוֹת הַזֶּה מְעַלְיָךְ, וְתַעֲנִי בְּעֵין פְּקוּחָה, וְהֵיית יוֹדַעַת כִּי הַבוֹרָא אֲשֶׁר בְּרָאךָ חוֹשֵׁב עֲלֶיךָ יוֹדַע בְּטוֹב לְךָ וּבְמֵה שְׂאֵינְךָ טוֹב יוֹתֵר מִמֶּךָ, הֵיית רוֹצֵה בְּמֵה שְׂאֵינְךָ מִקֶּה, וְתִגְדֵּל הוֹדָאתְךָ לּוֹ עֲלֶיךָ בְּלֵב שָׁלֵם, וְלֹא הֵיית תּוֹלָה תְּקוּנָתְךָ בְּמֵה שְׂאֵינְךָ מִכְּרַת מֵהַשְּׁמַיִם מִקֶּה אֲלֶיךָ מִקֶּה, וּפְרַע חוֹבוֹת הָאֱלֹהִים עֲלֶיךָ.

וְמֵה שְׂאֵת רְאוּיָה לּוֹ, אֵי אֶפְשֶׁר שֶׁלֹּא תִגְעֵי אֲלֵיךָ, כְּשִׁיתְחַיֵּב לְךָ בְּעִבּוֹדְתָךְ, לֹא שֶׁתִּקְוִי אוֹתוֹ בְּתוֹלוֹת דְּעַתְךָ בּוֹ.

שלושת הסיבות
בהתרחקות
בעבודת הבורא

אהבת הנפש את
עצמה

אי הבנת החסד

החשבת הנפש
את עצמה

ביאורים

היום נעסוק בעשרת הכללים הבסיסיים לבניית העמדה הנפשית שצריכה להיות אצל כל עובד ה', שעל גביהם בנויה כל שאר עבודת ה', ובהם היא תלויה. האדם צריך לבנות בתוכו מבט נכון לגבי הטובות שה' מיטיב עימו, וכל עשרת הכללים שמביא רבנו בחיי מחזקים את העניין הזה - כיצד לשים במרכז את הכרת הטובה כלפי ה', שהיא הבסיס המחייב של עבודת ה', כמבואר בפרקים הקודמים, ומהיחס הנכון לאלוהיו נגזר גם היחס הנכון לבני האדם שסביבו.

רבנו בחיי אומר שבכללים אלו תלויה כל עבודת ה' של האדם.

אלו הם הכללים:

בשום פנים לא ישתמש האדם בטובה שה' מיטיב לו כדי לחטוא, שהרי זו ממש כפיות טובה.

להרבות בהודיה לה' על הטובות שהוא מיטיב לנו, וכך תתבסס בלב הכרת הטובה כלפי ה'.

שיעריך אדם כל טובה שהוא מקבל מה', אפילו הקטנה ביותר, וידע שהיא לא מובנת מאליה.

ידע האדם שכל טובה המגיעה אליו מאדם מסוים - באמת ה' הוא המיטיב לו, והאדם הוא רק אמצעי להעביר לו את הטובה הזו.

שידע שכל טובה המגיעה אליו, אינה בגלל חוכמתו או כוחו, כי הרי גם הם מתנה אלוהית, ואם כן נמצא שגם טובות אלו הם מה'.

שידע שכל טובה שיש לו תישמר אצלו לא באמצעות כוחו והשתדלותו אלא ברצון ה', ברצותו היא תישאר אצלו וברצותו היא תילקח מאיתו. דבר זה מעמיק עד כמה כולו תלוי רק בהקב"ה המיטיב לו.

גם אם האדם רואה שה' מיטיב לו ולא לחברו, לא יחשוב האדם שהוא צדיק יותר מחברו, אלא הקב"ה מיטיב עמו בלי קשר למעשיו, ואין זה אומר שום דבר לגבי השני. עניין זה עקרוני כי הוא מסיט את המבט של האדם מעצמו, וממקד אותו אך ורק בטובת ה'.

שהטובה שקיבל לא תגרום לו חס ושלום להפחית ממעשיו הטובים, אלא אדרבה, רק תדרבן אותו להוסיף מעשים טובים.

יביט האדם תמיד על אלה שטובתם פחותה משלו, וישמח בטובה הרבה שקיבל, ולא יביט על אלה שטובתם מרובה משלו, וירגיש שלא קיבל מספיק. ובמעשים טובים להיפך - יסתכל האדם באנשים שמעשיהם הטובים מרובים משלו כדי ללמוד מהם.

אם חטא האדם ולא נענש מיד - לא ישלה האדם את עצמו שגם בעתיד ה' לא יעניש אותו, כי לקב"ה חשובים מעשי האדם, והוא גומל עם האדם לפי מעשיו.

הרחבות

• השימוש הראוי בחסדי ה'

שלא ישימנה סבה להמרותו. רבנו בחיי מדריך אותנו שלא להשתמש בטובה כנגד רצון ה' ולא להיות בכך כפויי טובה. בדברי רבנו בחיי לאורך הפרק עולה הדרישה ממקבל הטובה שלא יבוא על ידה להתנהגות שלילית. הרב סולובייצ'יק מוסיף ומדגיש את העשייה החיובית הנדרשת ממי שמשפיע עליו הקב"ה בחסדו: "חסדי ה', אומרת היהדות, אינם ניתנים לאדם מתנת חנים, הם מחייבים משהו... אומנם השפעת החסד באה מידו הפתוחה, הגדושה והרחבה של הקב"ה, אבל אין היא מתנה ללא שיוור וללא תנאי, אין היא דורון מוחלט... כשהקב"ה נותן לאדם עושר ונכסים, השפעה וכבוד - על המקבל לדעת איך להשתמש בהם איך להפוך את המתנות היקרות לכוחות יצירה פוריים. איך לשתף את הזולת בשמחתו וגדולתו, איך לגמול חסד עם חסדי ה' הנובעים ובאים אליו ממקור אין סוף. אם אין רוב טובה מביא את האדם לידי השתעבדות מוחלטת לקב"ה, הוא חוטא חטא יסודי, ובעטיו באה המצוקה הקשה המזכירה לו את חובתו לבוור עולם בעד מתנת החסדים" [איש האמונה, עמ' 70-71]. הרב סולובייצ'יק מסביר שחסדי ה' ניתנים לאדם על מנת שישתמש בהם למטרה מסוימת שלשמה הופקדו בידו כוחות אלה, ולא להנאתו הגשמית בלבד. על פי גישה זו נדרש ממי שהושפעה עליו הטובה לחשוב כיצד ניתן להגשים על ידה את היעדים האלוהיים, ובכך לפעול עם א-ל.

פרק שביעי

מיעוט ההודאה המחוייב

ומה ששאלת על המעוטה^ו שבעבודות האלהים, שאין אדם יוצא ידי חובתו בפחות ממנה, ותתחייב לו^ז בה התמדת טובתו עליו, הם עשרה ענינים.

מהם, שלא ישימנה^ו סבה להמרותו.

ומהם, שיזכיר טובת האלהים בלשונו תמיד, וירבה להודות לו ולשבחו בלבו עליה ובנראה מדבריו.

ומהם, שלא תהיה נמבזה^ו ומעוטה בעיניו.

ומהם, שלא יתלה בזולתו אם תהיה על ידי אמצעי, שיודה האמצעי ויתעלם מהזדות הבורא עליה.

ומהם, שלא יתפאר בה ויעלה על דעתו כי בכחו לקחה ובחכמתו, או במה שהוא ראוי לה^ו.

ומהם, שלא יעלה במחשבתו שימדידה^ו בהשתדלותו בה^ו, ושתאבד ממנו אם יתעלם ממנה.

ומהם, שלא יבזה מי שחסר^ו הטובה ההיא, ויראה את עצמו טוב ממנו לפני האלהים, ושמא^ו האלהים מנסה אותו^ו בה להראות מה שנסתר בו מרע המצפון, ותשיאהו^ו הטובה, ויהיה כל חסר טוב טוב ממנו לפני האלהים.

ומהם, שיהיה לבלו שלם עם האלהים בכונתו ובהכנעו, ואם^ו לא יוסיף במעשהו על מה שהיה בתחלה, ולא הוסיף בהודאה ובשבחה, יתמיד על מה שהיה בו, וישתדל לכון את לבו במעשהו לאלהים, ואל תהיה הטובה גורמת לקצר ממעשהו הראשון ולטרד אותו מהוסיף בכונתו לאלהים.

ומהם, להיות עינו תמיד^ו על מי שהוא למטה ממנו ברב הטובות, לא על מי שהוא למעלה ממנו, וכן ראוי לו להיות עינו תמיד על מי שהוא מרבה בעבודת האלהים יותר ממנו, כדי שישתדל לעלות אל מעלתו, ואל יביט למי שהוא ממעט בה יותר ממנו, ויתגאה במעשהו ויתעלם^ו ממנו.

ומהם, שלא ישיאהו ארך סתר^ו הבורא יתעלה עליו, וארך אפיו לו, כדי שיהיה בטוח מקצפו וימרה אותו.

הנוטים מעבודת ה'

כי כל מה שהגיעו דבריהם אלינו מן הקדמונים שעברו, וראינו מן הנמצאים עמנו, שהטיב להם האלהים במיני הטובות, ונטו מעבודת האלהים אל המרותו, לא נכשלו אלא במה שספרתי לה, זה גלוי ומפרסם בספרי הנביאים עליהם השלום בכל דור ודור, והם כל מפסדי השער השלישי הזה אשר כונתנו בו באור חייב קבלת עבודת האלהים.

הראוי לטובה והמוטב מטובה

ומי שלא יכול להוסיף בעבודת האלהים ברבות טובותיו, ויכול לקבל מה שזכרתי לשם שמים, יהיה ראוי להתמדת הטובה לו המיחדת לו. ואם יסירנה ממנו, יהיה לאחד משני דברים, או לקחות בזה עון שקדם לו, או לשלם לו בעולם הבא תמורתה^ו מה שהוא גדול ויקר ממנה ועודף עליה הרבה.

המעוטה - המינימאלית, ההכרחית. **ותתחייב לו** - כגמול על עבודתו. **שלא ישימנה** - שהטובה לא תגרום להחטיאו. **נמבזה** - בזויה, פחותה. **ראוי לה** - שמגיע לו בזכות ולא בחסד. **שימדידה** - הטובה תינתן בקביעות. **בהשתדלותו בה** - אלא יתלה ברצון ה'. **מי שחסר** - כגון: עני. **ושמא** - שהרי יתכן. **אותו** - את העשיר. **ותשיאהו** - הסיתה אותו לחטוא בבחינת 'וישמן וישורון ויבעט'. **ואם** - ואף אם. **להיות עינו תמיד וכו'** - וכך יגיע לשמוח בחלקו. **ויתעלם** - יתרפה מעבודתו. **אריך סתר** - ה' אינו מענישו על מעשיו הרעים לאורך זמן. **יסירנה ממנו** - השכר הטוב לא ניתן לו. **תמורתה** - תמורת הפסד הטובה.